

Qəmər Salmanova¹
YAZILIS VƏ TƏLƏFFÜZÜ ÇƏTİN MƏNİMSƏNİLƏN SÖZLƏR ÜZƏRİNDƏ İŞİN
ŞAĞİRDƏRİN YAZI BACARIQLARININ İNKİŞAFINDA ROLU

Orta məktəbdə tədris olunan Azərbaycan dili təliminin başlıca məqsədi yazılı və şifahi nitq bacarıqları formalaşdırmaqla şagirdlərin nitq mədəniyyətinə sahiblənməyini təmin etməkdir. Bu dildə söz, ifadə, mətn dinləyib anlayan, anlaşıqlarını müasirinə danışmağı bacaran, strategiyalı oxucu olmağı hədəfləyən və savadlı, düzgün yazı intellektinə sahib olan şagird davamlı təhsil prosesində, praktik fəaliyyətində də uğurlara imza ata biləcəkdir.

Əgər şagirdin ədəbi tələffüzü, savadlı yazısı, ümumilikdə nitq qabiliyyəti aşağı siniflərdən başlayaraq təkmilləşməyə başlayırsa, ilk növbədə, fonetika, morfologiya bəhəsi və sintaksisin nitq inkişafı, durğu işarələri ilə bağlı mövzuları varislik əsasında, inteqrasiyada mənimsənilməli, orfoepik, orfoqrafik dil normaları, nitq inkişafı məsələləri müasir təlimin bütün məzmun xətləri ilə əlaqələndirilməlidir. Yəni şagirdlər orfoepik-orfoqrafik qaydaları ənənəvi təlimdə olduğu kimi birbaşa qrammatik müstəvidə deyil, həm də danışma, oxu, yazı məzmun xətləri ilə aparılan ümumi təlimin mərkəzində öyrənilir.

Müasir dilimizin orfoqrafiyası danışq dili əsasında qurulduğundan bir sıra orfoqrafiya qaydaları eyniylə orfoepiya üçün də keçərlidir (3.səh 7). Məhz bu səbəbdən kiçiyəşli məktəblilərə çətin sözlər mənimsədilərək orfoqrafiya və orfoepiyaya eyni dərəcədə diqqət yetirilməlidir. Düzgün qurulan iş nəticəsində yazı bacarıqlarının qazanılmasında müəyyən irəliləyişlər əldə etmək mümkündür. Prosesin təşkilində üç mərhələdən istifadə işin səmərəliliyini artırır.

Uşaqlara tanış olmayan kəlmələri mənimsətməyin ilk mərhələsi leksik işin aparılmasından ibarətdir. Sözlərin mənasını açıqlamaq üçün müəllim müxtəlif metod və texnikalardan yararlanmağı bacarmalıdır. Azərbaycan dili dərslərində dil qaydaları, eləcə də orfoqrafiya və orfoepiya mətn üzərində iş zamanı öyrədilir. Mənimsədilən söz mətn daxilində elmi və bədii təsviri, əlamətləri, səciyyəvi xüsusiyyətləri verilməklə də təqdim oluna bilər.

Uşaqlara çətin sözləri mənimsətməyin ikinci bir yolu orfoqrafik və orfoepik tapşırıqlar üzərində iş, etimoloji təhlil hesab olunur. Əgər şagird yazılışı deyiləndən fərqli sözləri sadəcə əzbərləmək yoluyla öyrənməyə çalışsa bu təbii ki, qısamüddətli yaddaşda saxlanılacaq. Müəllimin əsas vəzifəsi istər etimoloji yolla, istərsə də digər metodlarla sözlərin düzgün yazılışı və tələffüzünü şagirdlərə şüurlu şəkildə mənimsətməkdən ibarət olmalıdır.

Şagirdlərin çətin sözləri mənimsəməsinə yönəlməmiş vasitələrdən biri də imla yazılarıdır. Müəllim imla mətni seçərkən rabitəsiz cümlələrdən istifadə edərək yazılışı şagirdlər tərəfindən çətin mənimsənilən sözləri imla mətninə daxil etməlidir.

Yazılışı çətin sözlər üzərində iş zamanı şagirdlərin lüğətlərdən də müntəzəm olaraq istifadə etməsi vacibdir. Kiçik yaşlardan etibarən şagirdlər lüğətlərdən istifadə etmək alqoritmini öyrətmək, onun vasitəsilə ibtidai sinif şagirdlərinin söz ehtiyatını zənginləşdirmək, sözlərin mənasını izah etmək, öyrənmələrə sözdən müstəqil şəkildə istifadə etmək bacarığını formalaşdırmaq zəruridir.

Çətin sözlərin orfoepik-orfoqrafik baxımdan mənimsədilməsi bir dərslə məhdudlaşmayan prosedir. Bu prosədə diqqət ediləsi məqamlardan bir də öyrədilən sözlərin say etibarilə çox olmamasıdır. Əks halda aparılan iş öz əhəmiyyətinin itirir. Müəllim çətin sözləri mənimsədərkən orta hesabla 5-10 sözdən istifadə edə bilər. Bəzən sinfin səviyyəsinə uyğun olaraq bu say artırıla bilər. Lakin unutmamalıyıq ki, öyrədilən sözlər şagirdlərin aktiv lüğət fonduna daxil olarsa tam mənimsədilmiş hesab oluna bilər.

Deməli, çətin sözlər üzərində orfoqrafik-orfoepik işin aparılması şagirdlərin yalnız lüğət ehtiyatlarını zənginləşdirmək, aktivləşdirməklə kifayətlənmir, eyni zamanda şagirdlərdə yazı bacarıqlarının da formalaşmasına səbəb olur.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili (dövlət dili kimi) fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (I-XI siniflər) Bakı: 2013
2. Cəfərova N.B. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. I hissə. (Dərslük). Bakı: 2016, ADPU- nəşriyyatı.
3. Paşayev A. Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisinin bəzi problemləri: Metodik vəsait. Bakı. Hədəf nəşrləri. 2012

Açar sözlər: çətin sözlər, orfoqrafiya, orfoepiya, şagird, tapşırıq

Key words: difficult words, orthography, orthoepy, pupil, exercise

Ключевые слова: трудные слова, орфография, орфоэпия, ученик, задание

Xülasə

Məqalədə ibtidai sinif şagirdlərinə çətin sözlərin öyrədilməsi, onların yazı bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi, bu proseslərin təşkil zamanı orfoqrafiya və orfoepiyanın rolunun müəyyənəndirilməsi kimi məsələlər ön plana çəkilmişdir. Eyni zamanda kiçik yaşlı məktəblilərin lüğət ehtiyatının artırılması yolları araşdırılmış, işin səmərəli təşkil məqsədilə diqqət yetirilməli məqamlar sistemləşdirilərək təqdim edilmişdir.

Резюме

Статья посвящена обучению младших школьников сложным словам, развитию у них письменных

навыков, определению роли орфографии и орфоэпии в организации этих процессов. При этом были изучены пути увеличения словарного запаса младших школьников, систематизированы и представлены моменты, которые необходимо учесть для эффективной организации работы.

Summary

The article focuses on the teaching of difficult words to primary school students, the development of their writing skills, the definition of the role of orthography and orthoepy in the organization of these processes. At the same time, ways to increase the vocabulary of young schoolchildren were explored, and points to be considered in order to effectively organize the work were systematized and presented.

RƏYÇİ: dos.S.Abbasova

¹ Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin magistrantı